

ความสำคัญของ “กฎมณเฑียรบาล” ในการมองประวัติศาสตร์ไทย

วินัย พงศ์ศรีเพียร*

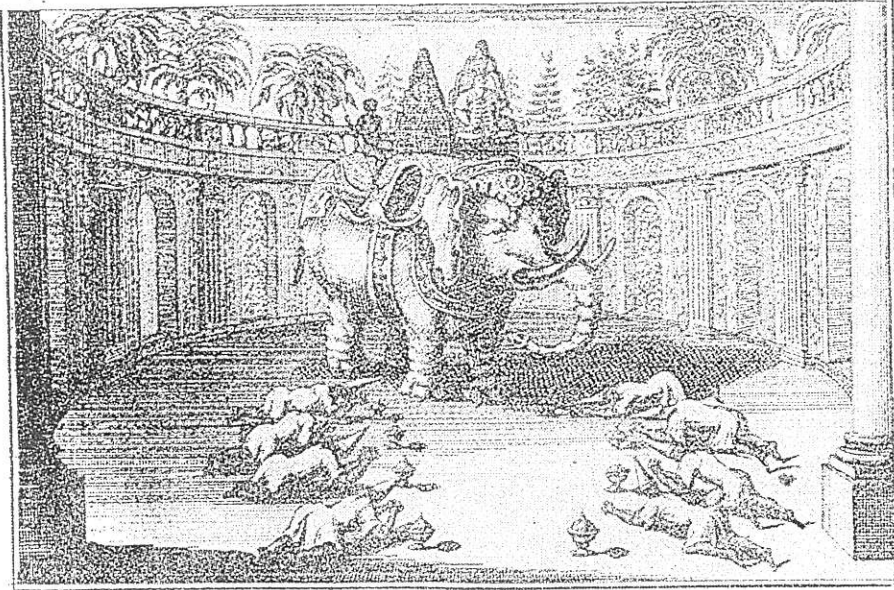
๘๖

ความนำ

ท่านที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาอย่างจริงจัง คงจะทราบดีว่า ปัญหาในการจำลองอดีตขึ้นมาใหม่สำหรับสมัยนั้นคือ การขาดแคลนเอกสารหรือหลักฐานร่วมสมัยที่เป็นของฝ่ายไทยเอง นอกจากศิลาจารึกเพียงไม่กี่หลัก, ซึ่งมีข้อความไม่สู้สมบูรณ์ และงานวรรณกรรม อย่างเช่น ลิลิตยวนพ่าย หรือ ลิลิตโองการแช่งน้ำ ซึ่งยังกำหนดอายุ เอกสารได้อย่างไม่แน่นอนแล้ว, จะเห็นได้ว่าเราไม่เคยพบเอกสารร่วมสมัยของไทยที่มีอายุ เก่ากว่าต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เลย^๑ ส่วนการใช้หลักฐานชั้นสองเช่น พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ เป็นบรรทัดฐานในการเขียนประวัติศาสตร์อยุธยาเองนั้น ก็มีข้อ จำกัดค่อนข้างมาก เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานร่วมสมัยของชาวตะวันตกแล้ว ปรากฏ ว่า พระราชพงศาวดารที่ชำระในสมัยรัตนโกสินทร์มีความคลาดเคลื่อนมาก

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๑ เอกสารร่วมสมัยที่เก่าที่สุดของไทยดูเหมือนจะเป็นพระราชสาส์นของสมเด็จพระเอกาทศรถ/ “ทรงธรรม” ที่ส่ง ไปยังอุปราชโปรตุเกสแห่งเมืองกัวใน ค.ศ. ๑๖๖๖ ดูเนื้อหาของเอกสารนี้ได้ใน ขจร สุกพานิช, “หนังสือ พระราชสาส์นอักษรไทยภาษาไทย สมัยอยุธยา” ศิลปากร, ๔ : ๓ (กันย. ๒๕๐๓) : ๔๑-๕๔ ตรวจสอบ กับ M. Teixeira, *The Portuguese Missions in Malacca and Singapore*, (Lisbon : Agência Geral de Ultramar, 1961), Vol. I.

ความคลาดเคลื่อนในพระราชพงศาวดาร ฉบับพิศดารเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุผลหลายประการ, ซึ่งเป็นสิ่งที่อาลักษณ์หรือนักปราชญ์ในราชสำนักอาจมิได้ตั้งใจ, แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าผู้ชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้บันทึกเรื่องราวของอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย

ซึ่งเป็นเรื่องที่ใกล้เคียงกว่าอย่างผิด ๆ^๒ เราจะมีหลักประกันอย่างไรว่า เรื่องที่ใกล้เคียงออกไปยิ่งกว่านั้นเช่น สมัยอยุธยาในประวัติศาสตร์ไทย^๓ เรื่องที่บันทึกก็ดลกลสืบต่อกันมาจะไม่คลาดเคลื่อนเพิ่มขึ้นไปอีก

ผู้เขียนเห็นว่า ในการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยานั้น ความรู้ใหม่ของเราจะงอกเงยขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ นักประวัติศาสตร์โดย

^๒ คูณการวิเคราะห์เปรียบเทียบเอกสารร่วมสมัยกับ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา อันนัคชัย เลาหะพันธุ์ และวินัย พงศ์ศรีเพียร, “จดหมายเหตุบุเตอรื วิลเลียมสัน ฟลอริส” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๘ : ๑ (๒๕๒๘) : ๕-๓๐.

^๓ สมัยอยุธยาในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ผู้เขียนหมายถึงระยะเวลาตั้งแต่การสถาปนากรุงอยุธยาโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึงเสียกรุงฯ ครั้งที่ ๑ แก่พม่าในรัชสมัยสมเด็จพระมหันตราชาธิราช ขอเมืองหลวงไทยแห่งนั้นมาเปลี่ยนเป็น “ศรีอยุธยา” ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีแห่งราชวงศ์สุโขทัย.

เฉพาะอาจารย์ในมหาวิทยาลัยต้องเลิกล้มนิยมนิเทศกรรมเล่นให้ได้เสียก่อน ‘นิเทศกรรมเล่น’ ที่ผู้เขียนกำลังกล่าวถึงคือ การคัดลอกผลงานของนักประวัติศาสตร์รุ่นอาวุโส และการยอมรับข้อสมมุติฐานเก่า ๆ โดยคุชฎี คงจะไม่มีใครปฏิเสธว่า, ในขณะที่นักประวัติศาสตร์อาชีพในมหาวิทยาลัยพรวาสอน “วิธีการทางประวัติศาสตร์” แต่มีนักประวัติศาสตร์ไทยน้อยคนนักที่สนใจศึกษา และศึกษาความหลักฐานไทยอย่างพินิจพิเคราะห์

ยังมีหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยที่น่าสนใจอยู่ประเภทหนึ่งคือ ประมวลกฎหมายเก่า ที่ได้รับการรวบรวมชำระใหม่ในปี ค.ศ. ๑๘๐๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นที่ยุติกันดีในนามกฎหมายตราสามดวง ประมวลกฎหมายนี้ได้รับความสนใจจากนักนิติศาสตร์ไทยและต่างประเทศมากพอสมควร และอย่างน้อยที่สุดนายแสงกาต์ ก็ได้ศึกษาวิเคราะห์ กฎหมายตราสามดวง ในแง่นิติศาสตร์ไว้อย่างละเอียดลออ^๔ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาวิเคราะห์ กฎหมายตราสามดวง ในเชิงประวัติศาสตร์จริง ๆ นั้นเพิ่งอยู่ในขั้นเริ่มต้น ปัญหาในทางประวัติศาสตร์นี้พัวพันเกี่ยวกับ กฎหมาย

ตราสามดวง เป็นปัญหาพื้นฐาน เช่น การกำหนดปีศักราช ที่แน่นอนของการตรากฎหมายลักษณะต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งมาตราต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแต่ละลักษณะ นอกจากนี้ก็ยังมีปัญหาการตีความกฎหมายบางมาตรา โดยอาศัยหลักฐานจากภายนอกมาประกอบหรือยืนยันให้แน่ชัดลงไป

เอกสารประเภท กฎหมายตราสามดวง^๕ นี้ มีธรรมชาติซับซ้อนซึ่งผู้อ่านต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะผู้ชำระพยายามรวบรวมกฎหมายเก่า ซึ่งพื้นเพื่อเข้าด้วยกันให้เป็นระเบียบ^๖ และดูเหมือนผู้ชำระได้พยายามที่จะลำดับแต่ละส่วนของกฎหมายตราสามดวงในแต่ละมาตราตามปีศักราชที่ เข้าใจว่า ควรจะเป็นก่อนหลัง อย่างไรก็ตาม ได้ปรากฏว่าศักราชที่ใช้กับกฎหมายของไทยสมัยอยุธยา มี ๓-๔ ศักราชด้วยกันคือมหาศักราช, จุลศักราชและพุทธศักราช (นับอาจจะมีจุฬามณีศักราชอีกอย่างหนึ่งก็ได้) ปัญหาอยู่ตรงที่ว่าผู้ชำระ กฎหมายตราสามดวง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้าใจความแปรปรวนของศักราชต่าง ๆ เหล่านี้อย่างแท้จริงหรือไม่ เพราะฉะนั้นการจะสรุปว่ามาตราต่าง ๆ ในกฎหมายแต่ละลักษณะเป็นการวางตามลำดับ

^๔ ร. แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖) ตอนเล่ม.

^๕ ดู “ประกาศพระราชปรารภ” ใน กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑) : ๒.

ปีที่ออกจึงไม่ถูกต้องเสมอไป

ในการศึกษาเอกสารที่ผ่านการคัดลอกของอาลักษณ์หรือการชำระของนักปราชญ์ในราชสำนักนั้น นักประวัติศาสตร์ต้องคำนึงหลักการดังต่อไปนี้

๑. ความผิดพลาดในการคัดลอกโดยเฉพาะเกี่ยวกับตัวเลขไทยโบราณเป็นเรื่องปกติวิสัยซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการที่เอกสารต้นฉบับลบเลือนไม่ชัดเจน ในกรณีที่ตัวเลขนี้เป็นตัวเลขปีกำกับศักราช นักประวัติศาสตร์มีสิทธิในระดับหนึ่งที่จะแก้ไขตัวเลขให้ตรงกับปีนักษัตรที่ใกล้เคียงที่สุด เพราะโดยปกติแล้วปีนักษัตรเขียนด้วยตัวอักษร โอกาสผิดพลาดเกือบจะไม่มี

๒. สิ่งที่นักประวัติศาสตร์จะต้องนึกอยู่เสมอว่า เอกสารที่ผ่านกระบวนการชำระแก้ไข ของสมัยใดสมัยหนึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเอกสารหรือหลักฐานที่บอกความจริงมากขึ้นกว่าเอกสารต้นฉบับ, และความจริง, เอกสารที่ผ่านกระบวนการชำระมาแล้วย่อมสะท้อนให้เห็นความเชื่อและจินตนาการ (Perception) ของผู้ชำระในสมัยหลังมากกว่าตัวอย่างของการคลายเงื่อนไขปัญหาเกี่ยวกับศักราชและปีนักษัตรใน *กฎหมายตราสามดวง* นั้นอยู่ที่การเข้าใจจินตนาการของผู้ชำระด้วยในหลายกรณี คือ เราต้องเข้าใจว่าได้มีการชำระ

พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดารหลายครั้งในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นและด้วยสาเหตุบางประการนักประวัติศาสตร์ราชสำนักได้เลือกที่จะเชื่อว่า ลำดับปีศักราชและเหตุการณ์ (Chronology) ตามที่ปรากฏในแนว 'จุลยุทธการวงศ์' นั้นถูกต้องกว่าแนวของพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ ดังนั้นนับตั้งแต่ปี ๑๗๙๕ เป็นต้นมานักประวัติศาสตร์ราชสำนักได้ยึดถือลำดับปีศักราชและเหตุการณ์ของ *พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จก)* เป็นหลักสำหรับประวัติศาสตร์อยุธยาตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงเสียกรุงในปี ๑๗๖๗ เรามีเหตุผลที่จะเชื่อว่า นักปราชญ์ในราชสำนักที่ชำระกฎหมายเก่าในปี ๑๘๐๕ จะต้องยึดถือพระราชพงสาวดารที่ชำระใหม่เป็นเกณฑ์แน่นอน โดยเฉพาะในการแก้ไขปีศักราชที่เขาเห็นว่าผิดหรือในที่ที่ไม่ปรากฏปีกำกับศักราชและมีแต่ปีนักษัตรข้าพเจ้าจะขออนุญาตยกตัวอย่างสักสองสามตัวอย่าง

ก. ใน *พระไอยการลักษณะรับฟ้อง* ซึ่งบานแผ่นบอกกล่าวออกในปี [พ.ศ.] ๑๙๒๖ กุกุตะ "ในรัชสมัย" พระบาทสมเด็จพระบรมมหารัชมงคลมุนี ราชเมศวร บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรงธรรมอันมหาประเสริฐ"

เราจะเห็นว่า (๑) ปี ๑๙๒๖ เป็นพุทธศักราช แต่ไม่ใช่ปี ‘กุกุตะ’ หรือปีระกา, ที่ถูกต้องเป็นปี ‘กุกุร’ หรือปีจอ ซึ่งเราจะอนุมานว่าอาลักษณ์คัดลอกมาผิด;^๑ (๒) พระนามของพระมหากษัตริย์ซึ่งคู่เป็นทางการนี้หมายถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แน่แน่นอน แต่เป็นพระนามที่แต่งขึ้นใหม่อย่างที่น่าประหลาดในสมัยรัชกาลที่ ๑ คิดว่าควรจะเป็น

เมื่อตรวจสอบพระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ที่ตาม Chronology ทางสายฉบับ จักรพรรดิพงศ์ (จาด) เราจะพบว่าสมเด็จพระรามาธิบดีขึ้นครองราชย์เป็นครั้งที่สองในปี ๑๙๒๖/ก.ศ. ๑๓๘๒ ในขณะที่ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเรายึดถือกันในปัจจุบันว่าถูกต้องที่สุดกล่าวว่า สมเด็จพระรามาธิบดีครองราชย์ครั้งแรกระหว่างปี ก.ศ. ๑๓๖๙-๑๓๗๐ และครองราชย์ครั้งที่สองระหว่างปี ก.ศ. ๑๓๘๘-๑๓๙๕ ส่วนปี พ.ศ. ๑๙๒๖/ก.ศ. ๑๓๘๒ ใน พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ตาม Chronology ของฉบับหลวงประเสริฐ

ข. ในพระไอยการกระบดศึก ลง “[จ.ศ.] ๗๙๖ ปีขาล ฉ้อศก” ซึ่งออกในรัชกาล “พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นายกติกง ผู้เป็นเจ้าเกล้าภูมณฑล สกลอาณาจักร อัครปรีโสคม”^๒ มีร่องรอยของการแก้ไขปีศักราชเช่นกัน เพื่อให้สอดคล้องกับ Chronology ของกลุ่มพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดาร และสังคิยวงศ์ ซึ่งกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงขึ้นครองราชย์ในราวปี ก.ศ. ๑๔๓๓-๔ หรือ จ.ศ. ๗๙๕/๖ ในขณะที่พระราชพงศาวดารสังเขป ฉบับหลวงประเสริฐกล่าวว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ขึ้นครองราชย์อยู่ระหว่าง ปี ก.ศ. ๑๔๔๘ และ ๑๔๘๘ ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวมีปีขาลอยู่สามครั้งคือ ก.ศ. ๑๔๕๘ (จ.ศ. ๘๒๐), ก.ศ. ๑๔๗๐ (จ.ศ. ๘๓๒) และ ก.ศ. ๑๔๘๒ (จ.ศ. ๘๔๔) โดยที่ไม่มีปีใดเป็นฉ้อศกเลย

ค. พระไอยการกระบดศึก มีอยู่มาตรานึ่งลงปีกำกับศักราช [จ.ศ.] ๙๕๕ ปีขาล และบอกว่าออกในรัชกาล “สมเด็จพระ

^๑ Michael Vickery, “Prolegomena to Methods for Using the Ayuthayan Laws as Historical Source Material”, JSS, 72, 1 & 2 (Jan & Jul. 1984) : 41.

^๒ เรื่องกฎหมายตราสามดวง : ๔๒๘.

พระเอกาทศรถ อิศวรบรมนารถบรม
บพิตร”^๕ และได้กล่าวความอ้างถึง “เจ้าฟ้า
นเรศวรเชษฐาธิปัตย์” ทำให้ได้ข้อสังเกตว่า กฎ
หมายนี้ตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกา-
ทศรถราเมศวร ซึ่งเป็นพระอนุชาธิราชของ
สมเด็จพระนเรศวร และหลักฐานร่วมสมัย
บอกว่าครองราชสมบัติระหว่างปี ค.ศ. ๑๖๐๕
ถึง ๑๖๑๐

อย่างไรก็ตาม ปี [จ.ศ.] ๙๕๕ ใน
พระไอยการกระบตศึก ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๙๓
ซึ่งยังตกอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ยิ่ง
ไปกว่านั้น จ.ศ. ๙๕๕ ยังไม่ใช่ปีขาด เสีย
ด้วยแต่เป็นปีมะเส็ง ในกรณีเช่นนี้นักประวัติ-
ศาสตร์น่าจะยึดถือว่า ปีนักศักร์คือ ปีขาดไม่
น่าจะผิดที่น่าสังเกตคือ ปีขาดที่ตกในรัชกาล
สมเด็จพระนเรศวรมีสองครั้งคือ ปีขาด/จ.ศ.
๙๕๒/ค.ศ. ๑๕๙๐ ซึ่งเป็นปีเสวยราชย์และ
ปีขาดที่สองในรัชกาลตรงกับ จ.ศ. ๙๖๔/
ค.ศ. ๑๖๐๒ ถ้าสำรวจดูปีขาดในรัชกาล
สมเด็จพระเอกาทศรถ/ราเมศวร (๑๖๐๕-
๑๖๑๐) จะเห็นว่าไม่มีเลย เพราะปีขาดเลย
ไปเป็น จ.ศ. ๙๗๖/ค.ศ. ๑๖๑๔ ซึ่งตกใน
รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ/อินทราชา/
“ทรงธรรม” (๑๖๑๐-๑๖๒๘)

หากเราถือเอาเนื้อหาของกฎหมาย
กระบตศึก^{๕๖} เป็นหลักว่า จากในรัชกาลสมเด็จพระ
เอกาทศรถ/ราเมศวร จริง ๆ เพราะ
กล่าวถึง “เจ้าฟ้านเรศวรเชษฐาธิปัตย์” แล้ว
นักประวัติศาสตร์ก็ต้องทบทวนปีขาด นักศักร์
ไปไม่นำเข้ามาพิจารณา ถึงแม้ว่าโดยปกติปี
นักศักร์จะต้องเป็นหลักในการแก้ไขปีกำกับ
ศักราชอยู่เสมอ ปี จ.ศ. ๙๕๕ ที่เหลืออยู่จึง
เป็นหนทางสุดท้ายที่จะอธิบายอะไรต่อมิอะไร
ได้ เงื่อนงำก็คือปี จ.ศ. ๙๕๕ ได้ถูกแก้ไข
ด้วยจุดประสงค์บางอย่าง ซึ่งเข้าใจได้ไม่ยาก
นัก โดยปกติอาลักษณ์หรือนักปราชญ์ใน
ราชสำนักจะแก้ไขปีกำกับศักราชไปหนึ่งรอบ
นักศักร์เลยที่เดียวเพราะเกิดเข้าใจผิด สมมุติ-
ฐานที่ถูกต้องตามหลักวิชาคือ ของเดิมจะ
ต้องเป็น จ.ศ. ๙๖๗/ค.ศ. ๑๖๐๕ ตรงกับปี
มะเส็ง อันเป็นปีที่สมเด็จพระเอกาทศรถ/
ราเมศวร ขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระ
นเรศวร แต่ทำไมอาลักษณ์จึงไปลดจำนวน
ปีลงเสีย? ในการหาคำตอบนี้ เราจะต้อง
กลับไปพิจารณาข้อสมมุติฐานของข้าพเจ้าที่
ว่า นักปราชญ์ในราชสำนักรัชกาลที่ ๑ ยึด
ถือ Chronology อย่างเป็นทางการของการ
เขียนประวัติศาสตร์อยู่รุดตามที่ได้ปรากฏใน

^๕ เรื่องกฎหมายตราสามดวง : ๕๔๐.

พระราชพงศาวดารฉบับพิศดารที่เพิ่งชำระเสร็จใน ค.ศ. ๑๙๐๕ ตาม Chronology ใหม่ นั้น บอกว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ/รามศวร เสด็จขึ้นครองราช ในปี ค.ศ. ๑๕๕๕/ค.ศ. ๑๕๕๓ ซึ่งก็ตรงกับปีมะเส็ง นั้น หมายความว่านักปราชญ์ได้เปลี่ยนแปลงปีกำกับศักราชเดิม จศ. ๑๖๗/คศ. ๑๖๐๕ (ซึ่งถูกต้องอยู่แล้ว) โดยลดลงหนึ่งรอบนักสัตวเป็นปี จ.ศ ๑๕๕๕/ค.ศ. ๑๕๕๓ (ซึ่งความจริงผิดแต่คิดว่าถูก)

ตัวอย่างที่ยกมาเพียงสามตัวอย่างนี้คงเป็นการเพียงพอที่จะแสดงให้เห็นว่า ปีกำกับศักราชและปีนักสัตวที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะต่างๆ ของกฎหมายตราสามดวง ที่ชำระใหม่นั้น อาจ มีการกลาดเคลื่อนได้ อันเป็นผลมาจากการที่จินตทัศน์ทางประวัติศาสตร์ (Perception of the past) ของนักประวัติศาสตร์ได้เปลี่ยนไป

๓. ในความพยายามที่จะกำหนดอายุของเอกสารที่เกิดจากการคัดเลือกสืบต่อกันมานั้น นักประวัติศาสตร์จะต้องทดสอบปีศักราชที่ให้ไว้ในเอกสาร โดยการวิเคราะห์สำนวนภาษา และโดยการอ้างอิงถึงหลักฐานร่วมสมัยเท่าที่จะทำได้ เพื่อที่จะบรรจุหลักฐานนั้น นักประวัติศาสตร์จะต้องต่อสู้กับความมีทิว

ของนักประวัติศาสตร์เองในเรื่องแนวโน้มที่จะเคารพความน่าเชื่อถือของเอกสารเก่าจนเกินขอบเขต และจะต้องหลีกเลี่ยงการติดกับการประนีประนอมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ

กฎหมายตราสามดวง เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในฐานะแหล่งข้อมูล กฎหมายตราสามดวงเป็นเครื่องบ่งบอกพัฒนาการด้านต่างๆ ของไทยสมัยจารีตไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง, เศรษฐกิจ, สังคม และการศาล รวมทั้งเรื่องสำคัญอย่างเช่นพัฒนาการของยศตำแหน่ง และสถานภาพของสตรีเป็นต้น

ในการกล่าวถึงปัญหาการศึกษาเอกสารไทยโดยทั่วไปและเน้นประมวลกฎหมายตราสามดวง เป็นพิเศษนั้น ข้าพเจ้าประสงค์จะพูดถึง กฎหมายหมวดหนึ่งในประมวลกฎหมายตราสามดวง คือพระราชกำหนดกฎหมายไต่รบาส และแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์พระราชกำหนดนี้ที่สามารถกระทำได้อย่างเป็นระบบ

๒๖

การวินิจฉัยบานแพนท ในกฎหมายไต่รบาส

กฎหมายเฑียรบาลเป็นพระราชกำหนดที่สำคัญยิ่งสำหรับราชอาณาจักรอยุธยา และอาจถือได้ว่าเป็นพระราชกำหนดที่เป็นเอกลักษณ์ในบรรดาเอกสารกฎหมายของไทย เพราะได้ให้รายละเอียดนานาประการเกี่ยวกับธรรมเนียมและประเพณีนิยมในราชสำนัก รวมทั้งระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเชื้อพระวงศ์ ซึ่งเป็นเจ้านายฝ่ายหน้าและฝ่ายใน อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ยังคงต้องถกเถียงกันอยู่ว่า กฎหมายเฑียรบาลตราขึ้นเมื่อใด เพราะมีปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับปีศักราชและปีนักษัตรที่ปรากฏอยู่ในบานแผ่นกฎหมายพระราชกำหนดนี้ซึ่งมีความว่า

ศุภมัสดุ ศักราช ๗๒๐ วันเสาร์ เดือนห้า ขึ้น ๖ ค่ำ ชวตวันกัศตุศก สมเด็จพระเจ้ารามาริบดี บรมไตรโลกนารถมหามงกุฎ เทพมุนีวิสุทธิสุริยวงษ์ของศุภพุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงทศพิศราชธรรม ถวัลราชประเวณีศรีบรมกระษัตริราช พระบาทธำรงภูมิอนทลสถลสีมา ประชาราษฎร บรมนารถบรมบพิตรเสด็จสถิตยในรัตนสิงหาศัပ္ปฐวรสิงห์ แล

^{๙๐} เรื่องกฎหมายตราสามดวง : ๓๔.

^{๙๑} ดู “พระราชนิพนธ์วิจารณ์เรื่องพระราชพงสาวดาร” ในกรมศิลปากร, *พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (พิมพ์ในงานฉลองนักษัตร นายพงษ์เจริญ สวัสดิ์ วัฒนาทอง ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖) : ๖.

^{๙๒} คัดพิมพ์ใน Robert B. Jones, (tr), *Thai Titles and Ranks*, (Data Paper No. 81 Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1971) : 10.

สมเด็จพระหน่อพุทธางกูรสุริยวงษ์ แล
สมเด็จพระพรหมเมศวรนั่งเฝ้า แลพญา
เอกสัตราพระมหาอุปราชแลมหาเสนาจตุ
สดมภ์ขมมนตรศรีพิริยโยธามาตแลตำรวจ
ในตำรวนอก มหาทไถลขุน ทหาร
พ่อเรือนซ้ายขวาเฝ้าพระบาทในที่นั้น จึง
ตั้งพระราชอาชาโดยการทหารพ่อเรือน
ชาย } สมเด็จพระมหาจารย์แลวานิชนิกร
หญิง }
นรประชาราษฎรทั้งหลายน

ได้มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านพยายามวินิจฉัยปีศักราชของกฎหมายเฑียรบาลไปแตกต่างกัน เราอาจจะกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช, ศาสตราจารย์ ดร. เดวิด เค. ไวแอตต์ (D.K. Wyatt), นายจิตร ภูมิศักดิ์ และแม้กระทั่งนายชัย เรืองศิลป์ เป็นต้น

ในพระราชนิพนธ์สมัยแรกๆ ของพระองค์ท่านอย่างเช่น “พระราชนิพนธ์วิจารณ์เรื่องพระราชพงสาวดาร”^{๙๑} และ “ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม”^{๙๒} พระ

บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า เอกสารเก่าๆ เช่น กฎมณเฑียรบาลนี้ใช้ภาษาสำนวนอ่านเข้าใจยาก คนธรรมดาอ่านแล้วก็ต้องตีความแบบขยายความก็ต้องอธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่มีได้กล่าวไว้อย่างเปิดเผย อย่างไรก็ตามทรงเชื่อว่า กฎมณเฑียรบาลนั้นได้ตราขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๖๐ ปีชวด ในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แต่จะเห็นได้ชัดเจนว่า ต่อมาใน “ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ” พระองค์ท่านทรงเปลี่ยนพระทัยใหม่แก้ปีกำกับศักราชในบานแผ่นจาก จ.ศ. ๑๒๖๐ เป็น จ.ศ. ๑๒๖๒ เพื่อให้ตรงกับปีนักษัตร^{๑๓} จะเห็นได้ว่าทรงยึดมั่นในข้อสมมุติฐานที่ว่า กฎมณเฑียรบาลควรจะได้รับการตราขึ้นตั้งแต่ครั้งสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใหม่ๆ หลักการนี้มีน้ำหนักมากในแง่ของตรรกะและทำให้ทรงยึดพระนาม “สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดี” เป็นหลักโดยไม่สนไม่พระทัยพิจารณาสร้อยพระนาม “บรมไตรโลกนาถ” ที่ติดตามมา

ส่วนสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราช

นภาพ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์คำอธิบายเรื่อง “ตำนานกฎหมายไทย” ประกอบพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๓ ทรงมีแนวความคิดแล้วตั้งข้อสมมุติฐานในการศึกษากฎมณเฑียรบาลแตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยทรงเชื่อว่ากฎมณเฑียรบาลน่าจะตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตามสร้อยพระนามรอง ซึ่งเป็นสร้อยพระนามเฉพาะที่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาที่ครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พระเจ้าสามพระยา) ดังนั้นจึงทรงแก้ไขปีกำกับศักราชเป็น จ.ศ. ๑๒๖๐^{๑๔} การแก้ไขตัวเลขหน่วยแรกสุดตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า อาลักษณ์ได้คัดลอกเลขผิด และยังมีความสอดคล้องตรงที่ปี จ.ศ. ๑๒๖๐ ก็ตกในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพอดี แต่เมื่อทรงพระนิพนธ์ผลงานชิ้นล่าสุดคือ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕) คงจะทรงตระหนักดีว่า จ.ศ. ๑๒๖๐ นั้นตรงกับปีชวด จึงจำเป็นต้องแก้ปีกำกับศักราชต่อ

^{๑๓} โปรดดู “ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ” ในกรมศิลปากร, พระราชนิพนธ์ : ๕๔.

^{๑๔} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา, (ปร.), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหัตถเลขา, เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๕) : ๖๔๓.

ไปอีกชั้นหนึ่งเป็น จ.ศ. ๘๓๐^๕ เพื่อให้ตรงกับปีชวด ซึ่งก็ยังตกอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกเช่นกัน

นายชัย เรื่องศิลป์ นักประวัติศาสตร์สมัครเล่นผู้หนึ่งที่สนใจศึกษาภูมิณฑิยบาลมากกว่าผู้อื่นให้ความเห็นว่า วิธีการเก็บกำกับศักราชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ คล้ายๆ กัน แต่อยู่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ไขจาก จ.ศ. ๗๒๐ เป็น จ.ศ. ๗๒๒ นั้นดูมีเหตุผลมากกว่าเพราะเป็นการแก้ไขปีกำกับศักราชให้ตรงกับปีนักษัตร ส่วนการแก้ไขของสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๗ จาก จ.ศ. ๗๒๐ เป็น จ.ศ. ๘๒๐ นั้น มีข้อขัดข้องตรงไม่สอดคล้องกับปีนักษัตร^๖ แต่ความเห็นของนายชัย เรื่องศิลป์ ไม่เป็นธรรมต่อสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพราะในท้ายที่สุดสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพท่านได้แก้ไขเป็น จ.ศ. ๘๓๐ ซึ่งตรงกับปีชวดพอดี ปัญหาจึงตกอยู่กับนายชัย

เรื่องศิลป์เอง ที่ศึกษางานนิพนธ์ของพระองค์ท่านไม่ถนัดเกินไปสมควรใจจะดูอยู่ที่คำอธิบายประกอบ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตบางประการของนายชัย เรื่องศิลป์ ก็น่าจะได้รับการพิจารณาเป็นต้นว่า ถ้อยคำภาษาในภูมิณฑิยบาลดูเก่ากว่าที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งเชื่อกันตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่าออกในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และอีกประการหนึ่งระดับตำแหน่งยศของขุนนางในภูมิณฑิยบาลกับ พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ก็กลั่นแตกต่างกันอยู่ซ้ำพเจ้าจะกลับมากล่าวถึงปัญหาเหล่านี้ในภายหลัง

นายเดวิด เค ไวอิตต์ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันเป็นผู้หนึ่งที่ได้ทำการวิเคราะห์เรื่องปีศักราชในบานแผนกภูมิณฑิยบาลใหม่ โดยอาศัยข้อเสนอของนายพิพัฒน์ สุขทิส ว่าได้มีศักราชอันหนึ่งเรียกว่า “ศักราชจุฬามณี” หรือศักราชกฎหมายปรากฏอยู่ในบานแผนกของกฎหมายตราสามดวงหลายลักษณะมาตราด้วยกัน^๗ นายไวอิตต์

^๕ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๔), (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๐๔) : ๒๑๐.

^๖ ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ ๒๕ (กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์ ๒๕๒๓) : ๑๑๑

^๗ คุรุฉะเลียดใน พิพัฒน์ สุขทิส, “ศักราชจุฬามณี” ศิลปากร ๖ : ๕ (มกร. ๒๕๐๖) : ๔๑-๕๑.

ศึกษาได้ความอย่างสรุปว่า ศักราชของเดิมที่ปรากฏในบานแผ่นก่อนถูกแก้ไขคือ จุฬามณีศักราช ๑๒๘๐ แต่ในภายหลังอาลักษณ์ได้พยายามแปลง จุฬ.ศ. ๑๒๘๐ เป็น จ.ศ. แต่ความที่เข้าใจผิดคิดว่า ๑๒๘๐ เป็นมหาศักราชจึงใช้จำนวน ๕๖๐ หักออก และได้เลข ๗๒๐ ปีชวด แทนที่จะใช้ ๔๕๐ หักออกและเหลือ ๘๓๐ ปีชวดจึงจะถูกต้อง นายไว้อัตต์ได้ให้ความเห็นว่า พระวินิจัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพที่ว่ากฎมณเฑียรบาลตราขึ้นใน จ.ศ. ๘๒๐ ปีชวดนั้นผิด^{๑๘} แต่นายไว้อัตต์ก็เช่นเดียวกับนายชัยเรืองศิลป์ ที่ไม่ได้ดูงานล่าสุดของพระองค์ท่านซึ่งได้บ่งปี จ.ศ. ๘๓๐ ปีชวดไว้แล้ว

อย่างไรก็ตาม การกำหนดปี จ.ศ. ๗๒๒/ค.ศ. ๑๓๖๐ (รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) หรือปี จ.ศ. ๘๓๐/ค.ศ. ๑๔๖๘ (รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) อันหนึ่งอันใดว่าถูกต้องนั้นยังมีข้อให้หนักงาได้มาก ถ้าหากจะมองในแง่ประวัติศาสตร์นิพนธ์แล้วจะเห็นว่าทั้งสองกรณีเป็นปี จ.ศ. ที่ถูกปรุงแต่งแก้ไขแล้วซึ่งเป็นไปตามหลักวิชาที่อนุโลมได้ แต่จะต้องพิจารณาด้วยว่า

ปี จ.ศ. ทั้งสองนี้มีควรจะใช้ปีศักราชเดิมของกฎมณเฑียรบาล ด้วยหลักเกณฑ์ทางตรรกะดังนี้

๑ ปี จ.ศ. ๗๒๒ ชาวศกซึ่งได้มาจากความเชื่อที่ว่ากฎมณเฑียรบาลออกในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะต้องได้รับการปฏิเสธ เพราะศักราชอย่างเดียวกันที่นิยมใช้อยู่ในหลักฐานร่วมสมัยของการปกครองระบอบอโยธยาจนกระทั่งถึงเสียกรุงแก่พม่าในรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราชล้วนแต่เป็น 'มหาศักราช' ทั้งสิ้น เราพึงจะมาใช้ 'จุลศักราช' เมื่อราชวงศ์สุโขทัยของพระมหาธรรมราชาธิบดีขึ้นมามีอำนาจในกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นข้อเท็จจริงนี้จึงแสดงว่าปี จ.ศ. ๗๒๐ (หรือ ๗๒๒) เป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้ามาในการชำระกฎมณเฑียรบาลครั้งหลัง ๆ อาจจะเป็นในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้ แต่ที่แน่ ๆ ก็คือ กฎมณเฑียรบาลฉบับที่ตกทอดมาจนปัจจุบันนี้ไม่น่าจะเป็นของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงรวบรวมขึ้น ถึงแม้ว่า อาจจะมีบางส่วนของพระราชกำหนดนี้ที่เก่าไปถึงอยุธยาตอนต้น

^{๑๘} ดูการวิเคราะห์อย่างซับซ้อนของศาสตราจารย์ ดร. ไว้อัตต์ได้ใน David K. Wyatt, "The Thai Kata Mandiarapāla and Malacca", JSS, 55, 2 (Jul. 1967) : 279-286.

๒. ปี จ.ศ. ๘๓๐ ชวดศก ได้มาจาก สมมุติฐานที่ค่อนข้างหละหลวม ๒ ประการ ด้วยกัน คือ ๑) ความเชื่อในสร้อยพระนาม “บรมไตรโลกนาถ” ว่าเป็นพระนามที่ถูก ต้องของพระเจ้าแผ่นดินที่รู้จักกันในนาม “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” ในพระราช พงศาวดารและ ๒) ความเชื่อในศักราชจุฬามณีว่ามีอยู่จริง

ในประการแรกนั้นเราจะต้องเข้าใจว่า ในสังคมจีนหรือไทย สยามสมัยจารีตนั้นการ เอยพระนามตามพระสุพรรณบัฏของพระเจ้า แผ่นดินที่เฉลิมพระราชสมณเทียรหลังราชาภิเศกแล้วเป็นการไม่สมควร เพราะฉะนั้น ส่วนใหญ่ พระนามของกษัตริย์อยุธยาที่ปรากฏ ในพระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นในสมัยหลัง จึงเป็นพระนามของพระอิสริยยศ ชั้นสูง กษัตริย์ก่อนขึ้นครองราชย์เกือบทั้งสิ้น ถึงที่ ปรากฏอย่างชัดเจนใน ประวัติศาสตร์สังเขป/ กษัตริย์กรุงสยาม ที่ฟาน ฟลีต เรียบเรียงขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๖๔๐ จากคำบอกเล่าของพระ

สงฆ์ไทย ตัวอย่างของพระนามบอกอิสริยยศ เช่น ราเมศวร (รัชทายาทของราชวงศ์ละโว้/ อโยธยา?) อินทราชาหรือนครินทร์ (รัชทายาทราชวงศ์สุพรรณบุรี?) สมเด็จพระ หน่อพุทธางกูร (รัชทายาทสมัยที่การต่อสู้ชิง อำนาจกันระหว่างราชวงศ์ละโว้/อโยธยา กับราชวงศ์สุพรรณบุรีหมดสิ้นไปแล้ว) ถ้า หากว่าไม่ใช่พระนามประเภทนี้แล้วก็ดูเหมือน จะเป็นพระนามส่วนพระองค์ เช่น ทองจันทร์ พระชัยราชา, พระยอกฟ้า อะไรทำนองนี้ อันที่จริงข้าพเจ้าได้แสดงไว้ในที่อื่นแล้วว่าตาม หลักฐานร่วมสมัยนั้น พระนามอย่างทางการ จริงๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระนามก่อนขึ้นครองราชย์)^{๑๕} นั้นมีความ เป็นมาอย่างไร^{๑๖} แต่จะขอแสดงให้เห็นอีก ครั้งหนึ่งดังนี้

๑. พระนามเฉพาะพระองค์ = “สมเด็จพระเชษฐาธิราช”

๒. พระอิสริยยศรัชทายาท = “สมเด็จพระราเมศวร บรมไตรโลกนาถบพิตร”

^{๑๕} ดูเอกสารลำดับที่ ๒ เรื่อง “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอุบลศรี อรรถพันธ์ และฉบับไม่เกิด วิกเตอร์” ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, (ปร.), ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา, จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘) : ๕.

^{๑๖} ดูวินัย พงศ์ศรีเพียร, “การศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์อยุธยาในเชิงวิเคราะห์” (เอกสารประกอบการ สัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, วันที่ ๑๔-๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๘) : ๘-๙.

๓. พระนามเป็นทางการเมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว= “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีศรีนครบรมจักรพรรดิราชาธิราชรามศวร ธรรมราชเดโชชัยพรหมเทพาทิเทพตรีภูวนาธิเบศ”

ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า พระนามอย่างเป็นทางการตามที่ปรากฏในจารึกร่วมสมัยที่ตระนาวศรีในปี ๑๔๖๖ ที่ข้าพเจ้าคัดมาข้างต้นนี้กับพระนามซึ่งปรากฏในศิลาจารึกวัดท่าหนัก จังหวัดพิจิตร (ปี ค.ศ. ๑๔๘๐) ที่ไม่แตกต่างจากจารึกตระนาวศรี มีความแตกต่างอย่างมากจากความวิจิตรบรรจงที่อาลักษณ์ตั้งใจจะฉายพระนามของพระมหากษัตริย์อยุธยาที่ตราภุมณเทียรบาล และปรากฏในใบานแผนกข้อสรุปก็คือ ใบานแผนกในภุมณเทียรบาลมิใช่ของเก่าและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมิได้ทรงตราภุมณเทียรบาลขึ้น คร. ไมเคิล วิกเกอร์ ได้แสดงให้เห็นว่า พระนามกษัตริย์อยุธยาในใบานแผนกภุมณเทียรบาลนั้นแต่งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อครั้งชำระ กฎหมายตราสามดวง นั้นเอง (เพราะมีความคล้ายคลึงกันกับพระนามของรัชกาลที่ ๑)

ในที่นี้เราจะต้องย้อนกลับไปสู่ปัญหาเรื่องจินตนาการของผู้ชำระกฎหมายตราสามดวงว่ามีส่วนอย่างมากต่อการสร้างประวัติ

ศาสตร์ขึ้นมาใหม่ แต่การที่นักปราชญ์ในราชสำนักรัชกาลที่ ๑ มีจินตนาการว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นผู้ตราภุมณเทียรบาลและแต่งพระนามท่าน ไว้อย่างผิดยุคผิดสมัยในใบานแผนกนั้นก็มิได้หมายความว่า นักประวัติศาสตร์ที่มีจิตนิสัยในเชิงวิเคราะห์จะต้องยอมรับว่าเป็นความจริงไปด้วย เพราะเป็นเรื่องของความเชื่อของอาลักษณ์มากกว่าความเป็นจริง

ในประการที่สอง ปัญหาเรื่องศักราชจุฬามณียังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ ท่านที่สนใจตรวจดู กฎหมายตราสามดวง อย่างระมัดระวังจะพบว่ากฎหมายบางลักษณะหรือบางมาตราที่ปีกำกับศักราชไม่ตรงกับปีนักษัตว์เมื่อดูอย่างผิวเผินปีกำกับศักราชเหล่านั้นน่าจะบ่งบอกถึง “มหาศักราช” ซึ่งใช้มาตลอดสมัยอยุธยา แต่ปีกำกับศักราชเหล่านั้นจะคลาดเคลื่อนไปจากปีนักษัตว์อย่างเป็นระบบคือ ปีนักษัตว์ที่ปรากฏอยู่มาเร็วไปสองปี เช่นเขียนไว้ว่า “มะเส็ง” ทั้งที่ควรจะเป็น “เถาะ” เป็นต้น

ถ้าสมมุติว่าตัดเรื่อง “จุฬามณีศักราช” ออกไปก่อน เราก็ควรพิจารณาข้อเสนอของนายจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่องคนไทยสมัยโบราณเคยใช้มหาศักราชเป็นสองสำนักคือ สำนัก

ปฏิทินเร็วกับสำนักปฏิทินช้า. ข้อสมมุติฐาน
ของเขายู่ที่ความแปลกประหลาดในศิลาจารึก
หลักที่ ๑ ที่กล่าวว่า ปีสร้างพระมหาธาตุ
สุโขทัยคือมหาศักราช ๑๒๐๗ ปีนั้น ทั้งที่
ควรจะเป็น ปีระกา^{๒๑}

ข้าพเจ้าคิดว่าข้อสมมุติฐานของจิตร
ภูมิศักดิ์ ไม่หนักแน่นพอ เพราะการจะกล่าว
ยืนยันถึงระบบปฏิทินช้าหรือปฏิทินเร็วว่ามีอยู่
จริงหรือไม่นั้น จะต้องไม่ยึดถือตัวอย่างเดียว
จากศิลาจารึกเพื่อตีความ ข้าพเจ้าคิดว่านัก
ประวัติศาสตร์จะยอมรับข้อเสนอนี้ด้วยความ
เต็มใจถ้าหากมีการตรวจพบว่า ในหลักฐาน
ร่วมสมัย มีตัวอย่างของการคลาดเคลื่อน
ระหว่างปีกำกับศักราชและปีนักษัตรอยู่ปะปน
กับมหาศักราชที่ถูกต้องเป็นจำนวนมากพอที่
จะจัดเป็นระบบได้

เท่าที่ข้าพเจ้าตรวจดูหลักฐานร่วมสมัย
ประเภทศิลาจารึกในสมัยอยุธยาในประวัติ
ศาสตร์ไทย ไม่ปรากฏว่ามีการคลาดเคลื่อนเลย
สำหรับปีกำกับมหาศักราช ที่จะมีคลาดเคลื่อน
ในประชุมศิลาจารึก ก็เกิดจากการที่ได้อ่าน
ไว้ผิดแต่เดิม

ข้าพเจ้าไม่คิดว่า มนุษย์เราต้องการ
ความสับสน ขอให้จินตนาการดูว่า ความ

สับสนจะเกิดขึ้นมากน้อยแค่ไหนถ้าเราใช้
พุทธศักราชเป็นสองระบบในประเทศไทย
โดยชักช้าล้าลั่นกันอยู่สองปี ข้าพเจ้าไม่คิด
ว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะมีพระสติวิปลาสให้
ใช้มหาศักราชเป็นสองระบบในราชสำนัก
แน่ ๆ ในเวลาเดียวกัน เพราะการทำพิธีกรรม
ต่าง ๆ ก็คงจะวุ่นวายไม่ทราบจะเอาอะไร
กันแน่

กลับมาพูดถึงความแปลกประหลาด
ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ กันใหม่ คนที่ทำจารึก
คงจะไม่เต็มใจแน่ถ้าเขาใช้ระบบนับปีศักราช
ถึงสองระบบในการเล่าเรื่องที่ใช้มหาศักราช
โดยเฉพาะเมื่อปรากฏว่ามีผิดเพียงแห่งเดียว
เราต้องไม่ลืมว่าจารึกส่วนนี้เป็นส่วนหลังที่
คนรุ่นหลังกำลังเล่าเรื่องเกี่ยวกับสมัยพ่อขุน
รามคำแหง ถึงจะผ่านไปหนึ่งชั่วคนเท่านั้น
โอกาสที่จะเขียนรายละเอียดผิดพลาดก็น่าจะ
มีตามวิสัยของอาลักษณ์ทั่วไป ข้าพเจ้าคิดว่า
อาลักษณ์อาจไม่ผิดก็ได้เพราะผิดสังเกตและ
ข้าพเจ้าก็ได้เรียนถามศาสตราจารย์ ดร.
ประเสริฐ ณ นคร อยู่ครั้งหนึ่งว่า อาจจะ
ได้อ่านกันมาผิดหรือเปล่า ได้รับคำชี้แจงว่า
เมื่อดูลักษณะการจารึกอาจเป็นไปได้ว่า “กุ”

^{๒๑} จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ : ไม้จาม, ๒๕๒๖) : ๓๑-๔๒

ที่อ่านกันไว้นั้นอาจเป็น “ระกา” ก็ได้
ทั้งนี้การขาดหลักฐานชั้นต้นร่วมสมัยมายืนยันจึงทำให้แนวความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์
ต้องตกไป

สำหรับศักราชจุฬามณีนั้น ข้าพเจ้า
ได้อ่านบทความของนายพิพัฒน์ สุขทิก
ด้วยความประทับใจและเคยเห็นคล้อยตามอยู่
พักหนึ่งว่า อาจเป็นศักราชที่เราไม่รู้จักเลย
ก็ได้ ตามความเห็นของนายพิพัฒน์ สุขทิก
ศักราชจุฬามณีนี้น้อยกว่ามหาศักราชอยู่
๑๑๐ ปี และมากกว่าจุลศักราชอยู่ ๔๕๐ ปี
แต่ศักราชจุฬามณีไม่ปรากฏที่ใช้ในเอกสาร
ชั้นต้นอื่น ๆ จะเป็นการประหลาดอยู่มาก
และไม่มีใครสามารถอธิบายที่มาของมันได้

๒๒ เจริไม้อัส ฟานฟลิต กล่าวไว้ในงานของเขาว่า เมื่อจุลศักราช ๑๐๐๐ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองอธิบายคำ
พยากรณ์การสิ้นสุดยุคว่า พระองค์เป็นผู้ทรงต้องเริ่มทำอะไรใหม่หลายอย่างเพื่อการเกิดใหม่ แต่ไม่ได้
กล่าวถึงการลบศักราชโดยตรง.

ดู LF Van Ravenswaay, (tr). “Description of the Kingdom of
Siam” LSS, 7, 1 (Jul 1910) : 75.

อย่างไรก็ตาม พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพิสดารต่างบันทึกไว้ว่า เมื่อจุล
ศักราช ๑๐๐๐ ปีขาด สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงลบศักราช คือ เอาจุลศักราช ๑๐๐๐ เป็นบันทึก ทงน
เพราะขาด สมุทราชูเป็นบเรเริ่มต้นยุค (ดูกรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระ
พระพนรัตน์, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา ๒๕๑๔) : ๓๕๔-๕) นั่นหมายความว่า บันทึกตัวอาญาเร็วไป ๕ ปี
หรือช้าไป ๓ ปี ซึ่งทั้งสองกรณีไม่ตรงกับ “จุฬามณีศักราช” หรือ มหาศักราชปลอม

ข้าพเจ้าขอไปข้างฟานฟลิตว่า พระเจ้าปราสาททองทรงทำอะไรใหม่หลายอย่างและอย่าง
หนึ่งอาจเป็นไปได้คือการกลับไปใช้มหาศักราชใหม่ และมีการลบศักราชเพียงสองปี ข้อสมมุติฐานของ
ข้าพเจ้าอยู่บนความเชื่อว่า การบอกเล่า (oral tradition) ในพระราชพงศาวดารฉบับพิสดาร มักจะ
คลาดเคลื่อน.

เพราะฉะนั้นศักราชจุฬามณีจะต้องเป็นศักราช
ปลอมของศักราชที่ใช้อยู่ซึ่งน่าจะได้แก่ มหา
ศักราชนั่นเอง เราไม่ทราบเส้นสนกลในของ
การปรับปรุงศักราชนี้ แต่มีความเป็นไปได้สูง
ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองอาจจะทรงนำ
มหาศักราชกลับมาใช้ใหม่ เพราะเกลียดพม่า
หรือมีการคิดศักราชใหม่อย่างใดอย่างหนึ่ง
อย่างที่พระราชพงศาวดารฉบับพิสดารว่าไว้^{๒๒}

ข้าพเจ้าคิดว่า “จุฬามณีศักราช” หรือ
“มหาศักราชปลอม” เป็นผลมาจากการแก้ไข
ของนักปราชญ์ราชสำนักในรุ่นหลังโดยเฉพาะ
ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เนื่องจากใน
รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ/อินทราชา/ “ทรง
ธรรม” นิยมพุทธศักราชมากกว่า ซึ่งก็เป็น

ไปได้ว่าในรัชกาลนี้ได้มีการแก้ไขตราจาก “มหาศักราช” ในกฎหมายเก่าๆ ให้เป็น “พุทธศักราช” และติดมาจนทุกวันนี้

ข้าพเจ้าเชื่อว่า จ.ศ. ๗๒๐ ในบานแผ่นกั้นผู้ชำระคดีมาจาก “มหาศักราช ปลายม/จุฬามณีศักราช” ๑๒๘๐ ตามที่นายไว้อัตถ์ได้พิสูจน์ไว้และว่าตรงกับ ค.ศ. ๑๘๖๘/พ.ศ. ๒๐๑๑ อย่างไรก็ตามปี ๑๒๘๐ ที่ได้มาก็คงจะได้ผ่านการปรุแต่งแก้ไขมาแล้วครั้งหนึ่งในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เพราะถ้ายึดถือ “จุฬามณีศักราช” ๑๒๘๐/จ.ศ. ๘๓๐ เป็นที่สิ้นสุดก็จะต้องเกิดปัญหาในการตีความหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อนักประวัติศาสตร์จะนำเอาข้อมูลจากบานแผ่นไปประสานกับข้อมูลใน พระราชพงศาวดารสังเขปฉบับหลวงประเสริฐ กล่าวคือ ในบานแผ่นบอกว่ามีทั้งสมเด็จพระหน่อ, พระพรหมเมศวร (กัถลอกผิดจากพระรามเมศวร) และพญาเอกศักราช พระมหาอุปราชนั่งเฝ้าอยู่ แต่ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ บอกเราว่า พระนามของสมเด็จพระบรมราชา พระโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก่อนขึ้นครองราชย์คือ สมเด็จพระอินทราชา ส่วนพระเชษฐาธิราช ซึ่งต่อมาจะได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราชนั้น เพิ่งจะ

ประสูติใน จ.ศ. ๘๓๔/ค.ศ. ๑๔๗๒/พ.ศ. ๒๐๑๕

ข้าพเจ้าไม่คิดอย่างนายไว้อัตถ์ว่าในการแปลง “มหาศักราชปลายม” ๑๒๘๐ เป็น จ.ศ. ๘๒๐ นั้น อาลัยภณทำไปเพราะเข้าใจศักราชจุฬามณีผิด เพียงแต่อาลัยภณไม่ได้สนใจตรวจแก้เป็นนักศักราชซึ่งเป็นของเก่าเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันนักประวัติศาสตร์ในราชสำนักรัชกาลที่ ๑ ก็ยังอดเชื่อไม่ได้ว่า รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นสมัยของการจัดระเบียบการปกครองเช่นยกฐานะของเสนาบดีจตุสดมภ์ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับพิศดาร (ซึ่งอาจไม่เป็นความจริง) และการออก พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและนาทหาร/หัวเมือง เป็นต้น ดังนั้นกฎมณเฑียรบาลที่น่าจะออกมาในรัชสมัยเดียวกัน จึงมีการแต่งพระนามพระเจ้าแผ่นดินผู้ตรากฎมณเฑียรบาลเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสียซึ่งเราพิสูจน์แล้วว่าไม่จริง

ปัญหาข้างต้นนี้ท้าทายให้ต้องพิสูจน์จากบานแผ่นว่า จ.ศ. ๗๒๐ หรือ มศ./จุฬ.ศ. ๑๒๘๐ และพระนาม “สมเด็จพระราม ธิบติ” เป็นผลผลิตมาจากจินตนาการของผู้ชำระกฎมณเฑียรบาลในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้หรือไม่ ?

วิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างอื่นนอกเหนือไปจากการตรวจสอบปีกำกับศักราชและปีนักษัตรน่าจะช่วยให้เราเข้าใจความสำคัญของบานแผนกกฎมณเฑียรบาล ได้กระจ่างชัดขึ้น ดังได้กล่าวมาแล้วว่าพระนามของพระมหากษัตริย์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเป็นพระนามก่อนกระทำการราชาภิเษกเกือบจะทั้งสิ้น เผอิญในบานแผนกกฎมณเฑียรบาลมีกล่าวถึง “สมเด็จพระเจ้าหน่อพุทธางกูรสุริยวงษ์” พระนามของเจ้านายพระองค์นี้ย่อมทำให้นึกถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราช (เรียกเป็นสามัญว่า “สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร” ตามพระอิสริยยศเดิม) ซึ่งขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และอาจเป็นพระรัชทายาทพระองค์เดียวในประวัติศาสตร์ไทยที่เคยดำรงพระยศ “สมเด็จพระหน่อ” หรือ “พระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้า” หากข้อสมมุติฐานนี้ฟังขึ้นก็หมายความว่า กฎมณเฑียรบาลที่ตกทอดมาถึงทุกวันนี้ได้รับการชำระหรือตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในการสันนิษฐานเช่นนี้ข้าพเจ้ามีหลักฐานร่วมสมัยสนับสนุนอยู่ประการหนึ่งคือศิลาจารึกสุโขทัย

หลักที่ ๑๓ ซึ่งกล่าวถึงการที่พญาศรีธรรมมาโคกราช เจ้าเมืองกำแพงเพชรถวายพระราชกุศล “แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์”^{๒๓} ใน ค.ศ. ๑๕๑๐/พ.ศ. ๒๐๕๓ ซึ่งน่าจะหมายถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์หนึ่งและสมเด็จพระหน่อพุทธางกูร, “พระเจ้าอยู่หัวฝ่ายหน้า” อีกพระองค์หนึ่งก็ได้ บางท่านอาจจะแย้งว่า ตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ สมเด็จพระหน่อพุทธางกูรมาได้รับสถาปนาเป็นอุปราชใน พ.ศ. ๒๐๖๘ แต่เราจะต้องไม่ยึดถือพระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นที่สิ้นสุด เพราะความโดยทั่วไปเกี่ยวกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีลักษณะสับสนโดยเฉพาะเกี่ยวกับปีสถาปนาสมเด็จพระหน่อฯ เป็นอุปราชนั้น ผู้ชำระใช้คำคลุมเครือว่า “ครั้งนั้น” ซึ่งศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นครได้ชี้ให้เห็นอยู่เสมอว่า ผู้ชำระแสดงความไม่แน่ใจว่าเหตุการณ์เกิดในปีนั้นหรือเปล่า อีกประการหนึ่งในเมื่อเป็นสมเด็จพระหน่อพุทธางกูรแล้ว ทำไมจะต้องมาตั้งย่อนเป็นพระมหาอุปราชอีก? นี่แสดงนัยว่าผู้ชำระอาจไม่เข้าใจระบบการปกครองสมัยอยุธยาที่เป็นได้

^{๒๓} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี, สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (กรุงเทพฯ ฯ) : ๑๔๖.

หลักฐานภายในอีกประการหนึ่ง ซึ่ง น่าสนใจมากคือ ในบานแผนกได้กล่าวถึง 'พญาเอกสัตราขพระมหาอุปราช' หรือ 'พญา ผู้เป็นราชาแห่งหัวเมืองร้อยเอ็ด' บุคคลผู้นี้ มิใช่เชื้อพระวงศ์ที่เป็นพระมหาอุปราช แต่ เป็นพญามหาอุปราชหรืออธิปัตย์แห่งจตุสนา บัติและเป็นตำแหน่งที่มีมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ สำหรับในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นี้ ก็ได้มีหลักฐานร่วม สมัยของตะวันตก คือ บันทึกของโตเม่ ปีเรส (Tomé Pires) พูดถึงพญามหา อุปราชอยู่ด้วย^{๒๔}

ประการสำคัญที่สุดที่ข้าพเจ้าขอตั้งข้อ สงเกตไว้ก็คือ อาลักษณ์หรือนักประวัติศาสตร์ในราชสำนักสมัยหลัง ๆ เวลาชำระ เอกสารประวัติศาสตร์อาจมีความสับสนหรือ เข้าใจผิดอยู่บ่อย ๆ ระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน ที่มีพระนามคล้ายคลึงกัน เช่น ระหว่าง สมเด็จพระรามาธิบดี (โอรสสมเด็จพระรามา ธิบดีที่ ๑) กับสมเด็จพระรามาธิบดี (พระ อนุชาสมเด็จพระนเรศวร) กรณีของสมเด็จพระ

พระรามาธิบดีที่ ๑ และสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒ ก็เช่นเดียวกัน ประวัติศาสตร์สังเขป กษัตริย์กรุงสยาม ของฟานฟลีต แสดงให้ เห็นว่า อย่างน้อยในสมัยที่ฟานฟลีต อยู่ที่ กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง จำานานบอกเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระรามาธิบดี ทั้งสองพระองค์ได้เริ่มสับสนปนเปกันแล้ว ประวัติศาสตร์สังเขปกษัตริย์กรุงสยาม ยัง กล่าวด้วยว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรง ทราฎหมายหลายฉบับ^{๒๕} ถ้าหากว่าเผอิญ อาลักษณ์หรือผู้ชำระกฎหมายเกิดสับสนใน พระนามก็อาจคิดว่าเป็นของสมเด็จพระรามา ธิบดีที่ ๑ เพื่อเพิ่มความขลังและศักดิ์สิทธิ์ก็ เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเทียรบาล ซึ่งพวกเขาคิดว่าน่าจะมีมาแล้วตั้งแต่รัชกาล แรก หากอาลักษณ์เข้าใจเช่นนั้นเราก็คง ย่อม คาดหวังได้ว่าปีศักราชในบานแผนกของกฎ มณเทียรบาลจะต้องถูกแก้ไขให้ตกในระหว่าง ปีรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้อย่าง ง่ายดายทีเดียว ☺

^{๒๔} Armando Cortesão, (ed), *The Suma Oriental of Tomé Pires*, (London: Hakluyt Society, 1944) : 110.

^{๒๕} Jeremias Van Vliet, *The Short History of the Kings of Siam*, translated from the Original Dutch text by Leonard Andaya and edited by D.K. Wyatt, (Bangkok : The Siam Society, 1975) : 87.

โคลง คิคุถึงอาจารย์เมื่อครั้ง
◎ ช่วยส่งเสริมประสบการณ์
เรื่องระเบียบราชการ
เรียนต่อมิให้ค่อย

◎ บุญคุณมีมากล้น
ท่านกอปรด้วยเมตตา
รวมถึงครอบครัวยุพา
จึงครอบครัวยุเรไรรู้

ร่วมงาน
ใหญ่น้อย
สอนสั่ง เสรีจเอย
แนแนท่านหนน
ตลอดมา
มอบให้
พลอยขึ้น ชมเฮย
ต่างล้วนรักอาจารย์

นงเยาว์ จิตตะปุตตะ

อกินันทนาการ

จาก

อักษรศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

สาขาประวัติศาสตร์ รุ่น ๑๔

อภินันทนาการ

จาก

อักษรศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร รุ่น ๒

รัตนาวลี	(วาชวานนท์) -	ศิระ พินิจคำ
เคื่อนเพ็ญ	(มณีฉาย)	บรรพภาณุจน์
พรรณผกา	(สุวรรณประกร)	มหาสุวรรณ
วัทนา	(กิตสุวรรณ)	บุษยรัตน์
อรรณ	(ม่วงงาม)	ปราโมกษ์ชติมา
วรรณเพร	(สุทธิพิทักษ์)	เนียมทนต์

ทำนบายขานฮงทนต์ง

๒-๔ ถนนรถไฟ ตึก ๓ ชั้น จ. นครปฐม

โทร. (๐๓๔) ๒๔๑-๕๐๔ ๒๔๒-๖๒๘